

מה ניתן ללמוד מהמגפות במיתוסים על ימי הקורונה?

(כתיבה משותפת של חברי העמותה היונגיאנית הישראלית החדשה)

" זיג -זיג וזג טופפות בקצב

ציפורני השאול על קירות הבור

נעימת מחול בחצות פורצת

זיגי-זיגי-זג מנסר כינור

זיגי – זיג -זג איזו הילולה פה

המתים נותנים ידיים במעגל.

זיג-זיג-זג שרים במקהלה פה

הקבצן רוקד לפני הגנרל.

מעגל רוקדים נעצר, כי די לו

הס! התרנגול כבר פצה ברון

לעולם כה אומלל כה יפה הלילה

ויחי המוות והשוויון .

(מחול המתים / אנרי קאזליס . תרגום: צבי חזנוב)

מגפת הקורונה, אשר פרצה בסערה לחיינו מעלה בתקופה זו בחלומותינו ובחלומותיהם של מטופלים בקליניקה דימויים ארכיטיפיים המתעוררים לתחייה באמצעות סמלים רבי עוצמה. לסמלים אלה יכולת להוביל בה בעת אחורה - אל העבר האישי והאנושי וקדימה לקראת פרוספקטיביות ותכלית. יונג (1968) סבר כי הסמלים הנם שפת הנפש, וניתן למצוא את מקורותיהם גם במיתוסים של תרבויות שונות. במיתוסים אלה גילה יונג ביטויים פסיכולוגיים של מצוקות אנושיות ומצא קשרים משמעותיים בין תכני החלומות לבין המיתוסים.

המיתוסים קיימים בכל תרבות והחיבור אל המיתוסים מהווה דרך פורייה לחקר מבנה הנפש ומיזוג בין התורות הפסיכולוגיות בנות זמננו אנו, עם הידע הקדום אודות נפש האדם. המיתוסים מתארים את נפש היחיד אך גם תהליכים חברתיים שהתפתחו לאורך הדורות לכדי מפת דרכים קדומה המתארת גם תהליכים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של היותנו.

במאמר זה בחרנו לנסות ולמצוא קשרים בין מיתוסים שונים וקדומים לבין ימי הקורונה, קשרים המעניקים לנו כחברה משמעויות נוספות.

המיתוס התרבותי שלנו - התנ"ך רצוף סיפורים מיתולוגיים שיש ביכולתם להסביר מצבים

חברתיים ואישיים: סיפור גן עדן כסיפור לידת המודעות ויציאה למסע, קנאת אחים מקדמת דנא הנלמדת מסיפור קין והבל, מסע יוסף מהיבריס ונפילה לצמיחה פסיכולוגית ושימוש במודעות החדשה לטובת החברה, יעקב ועשיו: שני אחים תאומים מנוגדים, מגדל בבל וסכנת ההיבריס, המבול כמשקף חרדה מפני אסון וכתגובה על התנהלות מושחתת, סדום ועמורה, יונה הנביא ועוד.

המיתולוגיה היוונית עשירה גם היא במיתוסים, חלקם מוכרים כיום ולכאורה מקובלים ומובנים מאליהם: נרקיס, אכילס, אורפיאוס, פרומתיאוס, הרקולס, סיזיפוס, פנדורה, פיגמליון, האדס ופרספונה ועוד רבים. על כל אחת מהדמויות מספר המיתוס את סיפור התפתחותה או מרכבותה של הנפש.

בתוך מציאות חיינו האישית והגלובלית, פוקדת אותנו מגפת הקורונה ואנו כמדינה וכעולם עומדים תוהים ומבולבלים אל מול המציאות החדשה שאינה ממהרת ללכת לשום מקום. אם בזמן "המגפה השחורה" במאה ה-4, אשר פקדה את אירופה וקטלה כמעט חצי מהאוכלוסייה, "הרופא היה הסוס", שכן התפשטות המוות השחור סימנה את כישלון הרפואה והדרך היחידה הייתה לברוח על סוסים מאזורים מוכי מגפה, הרי כעת הסגר והבידוד אינם מאפשרים דרכי מילוט, אלא אל הדמיון, אל תוך נפשנו.

ננסה להתבונן במיתוסים המכילים בתוכם מגפות וכדי למצוא דרכם ובאמצעותם כיוונים חדשים להרהורים, חוויות ומחשבות אשר יאירו ויבהירו במעט את האפלה ואי הוודאות בה אנו מהלכים בעולמנו.

בחרנו בשלושה מיתוסים המוכרים לנו מהמיתולוגיות היהודית והיוונית, עליהם נטיל את אור הפנס מתוך תקווה שהם יחזירו אלינו אור: המיתוס של אדיפוס מהמיתולוגיה היוונית וסיפורי שתי מגפות מהמקרא בעת מסעי בני ישראל במדבר.

המיתוס של אדיפוס

המיתוס מספר על ליוס מלך תבאי המקבל מידי האורקל מסר על גורלו של אדיפוס בנו, העתיד להרוג את אביו ולשאת לאישה את אמו. המלך הטיל מום בבנו התינוק אדיפוס, והפקיד אותו בידי רועה כדי שזה יפקירו למוות בהר קיתירון השומם, בעקבות נבואת האורקל

כי בנו יהרוג אותו. הרועה חס על התינוק ואדיפוס מתגלגל לביתו של מלך קורינתוס וגדל כבנו. אולם בביתו של מלך קורינתוס גם אדיפוס מגלה את גזרת הגורל ובורח מביתו כדי להימנע ממנה (רוטנברג, 2010). בדרכו לתבאי נקלע לתגרה והרג אדם, שרק שנים אחר כך יגלה כי היה ליוס, אביו. בכניסה לתבאי פגש בספינקס מפלצת בעלת פני אישה, גוף אריה, זנב נחש וכנפי נשר החונקת וטורפת כל אדם שנכנס לעיר ולא ידע לענות על חידתה. אדיפוס פתר את חידת הספינקס ושחרר את העיר מאימתה. תבאי, שאיבדה את מלכה, גמלה למושיעה והציעה לאדיפוס את כתר המלכות ואת הנישואין למלכה אמו. כך התממשה נבואת האורקל. לאחר כמה שנים פרצה מגפה בתבאי: האדמה לא הניבה, הבהמות לא המליטו והנשים ילדו ולדות מתים. מסר שהגיע מהאורקל מדלפי שהמגיפה לא תפסיק עד שיימצא רוצחו של ליוס, שלח אותו לחקירה ולבסוף לגילוי כי הוא הרוצח. בעקבות הגילוי ולאחר התאבדותה של אשתו – אימו יוקסטה, אדיפוס עקר את עיניו, הודח מהשלטון וגורש מתבאי. נדד ברחבי יוון כקבצן עיוור המלווה בבתו אנטיגונה. לאחר שנים של נדודים הוא הגיע לקלונוס וכשמתגלה זהותו תובעים ממנו האתונאים להסתלק לבל יטמא את העיר. תזאוס, מלך אתונה, הוא היחיד שמקבל אותו ומעניק לו אזרחות אתונאית.

המיתוס משלב בתוכו את מסע היחיד ומסעה של קהילת תושבי העיר תבאי. את המונח "תסביך אדיפוס" טבע לראשונה פרויד (1899/1966) במאמר בספרו "פשר החלומות" תחת השם: "סוג מיוחד של בחירת אובייקט שעושה האדם". פרויד ייחס לכלל זכר בשלב התפתחותי מוקדם, תשוקה מינית לאם וקנאה רצחנית כלפי האב. בספרו "פשר החלומות" כתב פרויד: "גורלו [של אדיפוס] נוגע בנו מכיוון שזהו גורל שעשוי היה להיות שלנו – מכיוון שהאורקל הטילה עלינו בטרם לידתנו את אותה הקללה שהיא הטילה עליו. זהו הגורל של כולנו, אולי, לכוון את דחינו המיניים הראשונים כלפי אמנו ואת

השנאה הראשונה והדחפים הרצחניים הראשונים כנגד אבינו. חלומותינו משכנעים אותנו שזה כך". ברור כי מדובר בתהליכים לא מודעים שצריכים להתאפשר כדי שתהיה התפתחות תקינה לשלבים הבאים: הזדהות הבן עם האב, הבת עם האם ומפגש נורמטיבי בהמשך ההתפתחות הבוגרת עם המין השני. התסביך, כאמור, נקרא על שם אדיפוס, גיבור המחזה "אדיפוס המלך", ונכתב על ידי סופוקלס (428 לפנה"ס). בהמשך, חובק המיתוס בתוכו את נרטיב המסע ברמת היחיד וברמת הקהילה. המלך אדיפוס רצה להציל את עמו והחליט לגלות את סיבת המגפה שפרצה בממלכתו. הוא חפש ללא לאות את הסיבה למגפה ואת האחראי להתפרצותה. אדיפוס נעזר בגיסו/דודו קריאון ושולח אותו לאורקל לשאול מדוע פרצה מגפה בעיר בה הוא מולך. התשובה עמה חזר קריאון הייתה סתומה בעיניו אך רמזה על כך כי התחולל רצח (רצח המלך ליוס אביו של אדיפוס) והרוצח נמצא בעיר תבאי.

אדיפוס התהלך כסומא ולא קלט את הרמזים, קריאון לא היה אמין בעיניו. הוא ראה בו דמות צל. (על פי יונג - 1968 הצל מהווה את הצד המוסתר, האפל והנחות של האדם וכולל בתוכו יצרים ותכונות בלתי רצויות, כמו גם תפקודים נחותים המוסתרים מהתודעה). קריאון זמם בעיני אדיפוס להדיחו ולרשת את המלוכה. קריאון אמר היה להתמנות כמלך לאחר רצח ליוס, אך מאחר ואדיפוס היה זה שפטר את חידת הספינקס והציל בכך את העיר מאימתה, הוא זכה באשת המלך/אימו, והוכתר למלך. מאחר והמגפה לא חדלה מלפגוע בתושבי העיר קרא אדיפוס לנביא העיוור טרזיאס, שעל אף, ואולי בשל עיוורונו היטיב לראות את הנסתר במציאות, וביקש ממנו לבאר לו את פשר המגפה. הנביא סרב לומר את האמת משום שסבר שאדיפוס טרם בשל להתמודד איתה. אדיפוס התעמת עם הנביא טרזיאס ולחץ עליו להשמיע את שיש בפי הנביא העיוור לומר לו. טרזיאס נכנע ללחץ והטיח בפני אדיפוס את האמת המרה, הכפולה: "אתה הוא מטמא הארץ המקולל... אתה הוא הרוצח שאינך מוצא... אתה, מבלי דעת, מקיים יחסי קלון עם הקרובים לך מכל" (תרגום: אהרן שבתאי).

את האורקל וטרזיאס הנביא ניתן לזהות כנציגים סמליים של הסלף – "העצמי", קול האמת הפנימית, המשלח לאגו ולמודעות מסרים לאורך הציר אגו-סלף (אגו-עצמי) בדבר התרחשות מעשים איומים ובלתי ניתנים לכפרה. אדיפוס ניצח את הספינקס ניצחון אופורי, מלווה במחוות גרנדיוזיות של קבלת המלכה והמלוכה. אדיפוס הביא שקט ופריחה לתבאי, אך השקט היה מדומה, והשלווה לא שרדה חיי דור אחד. מה שנראה בתחילה כמו גאולה וניצחון התגלה ברבות הימים כאסון הנורא ביותר. אדיפוס, אשר פתר את החידה בקלות וללא סבל ומאמץ, היה איש צעיר, חסר בשלות אמתית לשמש כמנהיג. מנהיגותו, שהתקיימה תוך עיוורון מוחלט ביחס לעצמו, הביאה לשרשרת אסונות נוראים שבאו עליו, על משפחתו ועל החברה כולה – אשר נענשה בגללו במגפה. הגנותיו של אדיפוס החלו לקרוס כששמע את הסיבות שהולידו את המגפה. ברגע שנודע לו כי הוא רוצח אביו ומחלל אימו, כפי שרמזו האורקל והנביא, ניקר אדיפוס במו ידיו את שתי עיניו.

"גִּרְשׁ גִּרְשׁוּ אוֹתִי כְּלַכֶּם וּמִבֵּיתְכֶם,

אוֹתִי הַזֶּד, מִשְׁבֵּט לִיוֹס אָנִי.

וּכְגִלוֹתִי כִּיֹּם אֶת חֲרָפְתִּי שְׁלִי,

אֵיכָה אוֹכֵל אֶשָּׂא עֵינֵי אֵל בְּנֵי הָעִיר?

לֹא, לֹא! וְלוֹ יְכַלְתִּי גַם לְסִתְּמֵם מְקוֹר

שְׁמִיעֵתִי, כִּי אֲז אֶסְגֵּר עָלַי גּוֹפִי –

ואֶהָיָה סוּמָא וְגַם חֲרָשׁ" (סופוקלס "אדיפוס המלך" – תרגום שאול טשרניחובסקי).

אדיפוס וויתר על המלוכה והמגפה נעצרה, ואז החל מסע ייסוריו מול האמת המרה הנחשפת בפניו מתוכו. הוא עזב את העיר והחל במסע נדודים שהוא מסע מודעות האדם שאיננו רואה בעיניו אך יכול ובוחר לראות פנימה. גדולתו היא ביכולתו לקחת אחריות על מעשיו ועל גורל העיר. אדיפוס הבין כי על מנת לרפא את החברה ממכאוביה הוא חייב להסתכל לתוך עצמו. הנגיעה בסבל סללה את דרכו להזדהות עם סבלו של האחר. תוך כדי מסע קשה של סבל וחקירה נטש אדיפוס את העמדה השקרית של יודע כול, ונעשה יותר ויותר אנושי. ברגע שחשף בפני עצמו את זהותו האמיתית הוא השתחרר מהאקט הפרוורטי של יחסי מין עם אמו, הכיר בכך שרצח את אביו, ובכך שיחרר את החברה מתחלואיה. כשהוא יצא לגלות הוא וותר על ההיבריס (ההיבריס כחטא הגאווה מבטא את הנטייה של האגו האנושי ל"התנפחות" ולאינפלציה. החוטא בהיבריס שואף לשליטה ולכוח או להיות בעל ידע ותובנה יוצאי דופן. זוהי הנטייה לגרנדיזיות ולאומניפוטנטיות של מי שחש שהוא בעל יכולות מיוחדות, מתייחס אל עצמו כבעל זכויות יתר ואינו חש שהוא כפוף למגבלות האנושיות) ועל האגוצנטריות שאפיינו אותו עד כה, וזכה בהארה פנימית ובכוחו של העיוורון המוליך אל עומקי הראיה הפנימית ואל שלב רוחני גבוה יותר בהתפתחותו.

אין להשליך ולהבין באופן קונקרטי את המתרחש במיתוס זה לבין המתרחש במגפת הקורונה בימינו (אם כי קשה להתעלם מזיקה לשונית בין הקורונה לבין קריאון (גיסו) של אדיפוס וקורינתוס, עירו הקודמת) אולם, מספר מחשבות עולות בהקשר זה: אולי מזמינה אותנו הקורונה כמו את אדיפוס להתבוננות אישית וחברתית פנימית, מציעה הזדמנות למודעות וזיהוי כשלים בהתנהגותנו? הרי נגזר על רוב התושבים כיום להיכנס פנימה לביתם, ובית מסמל עולם פנימי (מכאן המושג בדק בית). אולי בכל מקום בו פגעה המגפה ניתנת כעת הזדמנות לחברה ללמוד את עצמה ולראות האם בשלב זה יש לשים לב לתהליכים כאלו או אחרים, לבחון כיווני התנהלות ולבדוק אותם? האם העובדה שהמלך, סמל האגו, הוא זה שחולל את האסון, למרות שהדבר נעשה על ידו באופן לא מודע, מזמינה מנהיגים שונים בקרבנו לחשוב על התנהלותם עד היום, ולא רק כאן בישראל בלבד? האם ערכי האגו ההישגי הם המנהלים אותנו, או ערכי "העצמי" שהוא בשפת הפסיכולוגיה האנליטית מקור האמת הפנימית והערכים המוסריים והרוחניים?

תשומת הלב מופנית לאדיפוס המלווה במסעו זה על ידי שתי בנותיו, המסמלות את ההיבט הנשי בנפש שעניינו יחסים רגשיים לעצמו ולזולת. נוכל להציע שגם עולמנו זקוק למעבר מדגש יתר על ערכים גבריים הישגיים ולוחמניים לחיבור אל היבטים נשיים בנפש שעיקר עניינם הוא בטוויית יחסי אנוש.

בתנ"ך קיימות דוגמאות שונות למנהיגים אשר הצליחו לעזור לחברה בעתות מצוקה רק לאחר מגע עם סבל. בדומה לאדיפוס, משה וגם יוסף עברו טראומות בילדותם, ושניהם יכלו משום כך להכיל טראומה חברתית. בסיפור יוסף קיימים יסודות דומים לאלה אותם אנו מוצאים בסיפורו של אדיפוס. יוסף חטא אף הוא בארוגנטיות ובהתנשאות על אחיו. יוסף חווה נפילה גדולה כתוצאה מעודף ביטחון. החלומות הראשונים שפענח בצעירותו היו אגוצנטריים, חסרי רגישות, והביאו עליו אסון. רק לאחר שהושלך לבור וסבל גלות, עבדות, השפלה וכלא, היה בכוחו להבין ולחוש סבל חברתי. היכולת שלו להכיל ולשרוד מצוקה ניכרת בחשיבת החלום שהייתה נחלתו, חשיבה אינטואיטיבית בעזרתה יכול היה לפענח את החבוי והבלתי צפוי, על כן בצדק זכה לשם נוסף "צפנת פענח".

השקפתו של המקרא על המחלות נאמרה בכתוב: "אם שמוע תשמע לקול ה' ... כל המחלה

אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (שמות, טו', כו'). מכאן שהאל הוא השולח את המחלה באדם כעונש על חטאיו והוא גם המרפא את האדם ממחלתו. בסיפורי המקרא נזכרות המחלות בתיאורי קורות העבר ומעשים שנעשו, והן נחשבות כעונש אותו הטיל ה' על הציבור בשל חטאיו. מגפות נמנו בפרשת המרגלים (מדבר יד', לז'), בפרשת קורח (שם, יז', יג') וכן מסופר על המגפה שנשלחה בעם כעונש על המפקד שערך בהם דויד (שמ"ב כד', טו' – כה'); הנביא מתאר את המגפה העתידה לפקוד את האויבים אשר יצורו על ירושלים באחרית הימים (זכ', יד', יב'). יש חוקרים המבקשים להסביר את נסיגתו הפתאומית של סנחריב מארץ ישראל במגפה שפרצה בקרב חייליו בדומה למגפות שהיו פורצות מפעם לפעם בתקופות קדומות במחנות צבא ומפילות חללים רבים (מזר, 1962). אם נקבל את ההנחה האנאליטית שהאלוהים הוא ייצוג סמלי של הסלף – העצמי, מרכז הלא מודע הקולקטיבי באדם (סמואלס ושות', 1997), כמו שנכתב בספר בראשית א' כז': "ויברא אלוהים את האדם בצלמו, בצלם אלוהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם"), הרי ההתבוננות על המחלות יכולה לעורר מחשבות על מקורן מכיוון לא דתי מובהק.

מגפות במדבר - מדבר הוא אחד הסמלים המובהקים של הלא מודע הקולקטיבי. גבולותיו לא ניתנים להכלה, ברובו מוסתר מעינינו וטומן בחובו גם סכנות. יונג (2009), בספרו החשוב "הספר האדום" מתאר באופן מטאפורי את סמל המדבר: "לא רק חול לוחט יש בדרך זו של המדבר. מצויות בו גם ישויות בלתי נראות, סבוכות ומפחידות החיות במדבר... המדבר לכאורה הוא ריק...". במסע המודעות שלהם כעם, נעו בני ישראל ארבעים שנה במדבר סיני לקראת היעד, הארץ המובטחת. תוך כדי תנועה זו במדבר הבשיל העם מארבע מאות שנות דיכוי כעבדים להיות לעם מגובש בעל חוקים, נהלים ומסורת. פעמיים לפחות הוכה עם ישראל כקולקטיב במגפה במדבר כעונש על התנהגותו. האירוע הראשון התרחש ממש קרוב לתחילת המסע במדבר והשני לקראת סיום המסע. עונש המגפה הראשון התחולל לאחר שאהרון הכהן נכנע ללחץ העם היגע הממתין למשה המבושש לרדת מן ההר, ויצר עבורם את עגל הזהב. תוצאת מעשה זה מתוארת כך: "וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק" (שמות, לב', ו'). יש לשים לב שמדובר כאן ככל הנראה בביטוי של מיניות (הפועל "לצחק" קשור בעולם המושגים של המקרא לביטוי של מיניות מתירנית או משולחת רסן) המשולב בעבודת אלוהות אחרת. תגובתו של האל כוללת שוב את השורש שח"ת: "וידבר יהוה אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" (שם, שם, ז'). סמוך לכך באים שוב לידי ביטוי האכזבה וזעם האל המשתולל, המורגש ומאיים לפרוץ: "ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם" (שם, שם, ט'). עשיית העגל, פסל הזהב, מרמז מה הוא אלוהי העם החדש: תחת משהו רוחני ומוסרי אותו עומד משה לתת לעם במעמד מרשים, נכנע העם ליצר החמדני ומעדיף את החומר, את הזהב ואת המידי. הענשת העם בחרב ובמגפה על פי המקרא, היא גם התגובה לקושי העם וההתנגדות לקבל לידי את חוקיו הראשונים ואת דרכי האמונה כפי שהותוו אז. "הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. ויגף יהוה את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן" (שם, שם, לד'-לה'). זעם זה מוצב בסיפור כניגודה של השמחה קצרת המועד הכרוכה בפולחן העגל.

עגל הזהב נבנה ברגע קריטי במסע התפתחות העם, כשרובו ככולו היו עדיין עבדים שזה עתה שוחררו לחופשי והיו זקוקים מאד לחוקים וצווים כיצד להתנהל. האם הסיפור הזה ועונשו מעוררים שאלה לגבי השיח הנצחי הקיים בין רוח ומוסר מצד אחד לבין

חומריות (קמח ותורה) מנגד, ולהתריע כי קיימת סכנה במידה והאיזון ביניהם יופר?
האם הסיפור אומר משהו על הפנמת חוקים בהיעדר מנהיגות?

הסיפור התנכי השני שוב מספר על התנהגות מינית פרועה במדבר עם בנות מדין ומואב ועוד התנהגויות שנחשבו אז לפגיעה בערכי הקהילה. המספר המקראי מתאר מעשה פגיעה בטוהר המידות, והתנהגות מופקרת של אי מתן כבוד לסמכות ומוסר בפרהסיה. על זה נענש העם במגפה ממנה מתו 24,000 איש. מגפה זו נעצרה לאחר שבנו של אהרון הרג את שני המבזים בהתנהגותם את כבוד המנהיג והעם. לאחר מעשה זה הובטחה הכהונה למשפחת אהרון לעד.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח אֶת כָּל רֹאשֵׁי הָעָם וְהִזְקַע אוֹתָם לֵה' נֶגֶד הַשָּׁמַשׁ וַיֵּשֶׁב חֲרוֹן אַף ה' מִיִּשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל שְׁפָטֵי יִשְׂרָאֵל הֲרֹגוּ אִישׁ אֶנְשֵׁי הַנְּצַמְדִים לְבַעַל פְּעֹר... וַיְהִיו הַמִּתִּים בַּמִּגָּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף (במדבר, כה', ד', ט').
זהו מיתוס נוסף על מגפה אשר דומה למיתוס עגל הזהב והמיתוס היווני. מיתוס המגפה הזה מוצג על ידי המספר כתגובה או עונש על התנהגות בלתי מוסרית בפרהסיה, לעיני כול, על ניסיון להפר את הסדר הציבורי, על פגיעה בסמכות המנהיג והניסיון לבזותו. אולי סיפור זה בא בזמן קריטי לפני הכניסה לארץ המובחרת כאזהרה לקראת העתיד.

שוב, אין כוונת הדברים המובאים כאן להצביע על משהו הדומה בהכרח לימינו, אנו קרובים מידי לאירועים וקשה מאד לפענחם כך.

ובכל זאת מה עוד מתעורר בנו למחשבה בעקבות מיתוסים אלו ?

האם בעקבות חטא המיניות הפרועה בה נהגו בני ישראל עם בנות מואב ומדין אומר לנו המספר המקראי דברים על ההתנהגות המינית של אז ואולי גם על זו של היום? האם ארבה אז סכנה כי בעקבות המדבר וההליכה בו נפרצים חוקים? ניטלים הגבולות? נעלמת הסמכות? והאם כל אלה באים לידי ביטוי במעשה האינטימי ביותר, במיניות? ואולי רמז לסכנת הרס חיי המשפחה כתוצאה מהתנהגות מינית שכזו? להזכירנו שבסיפור המקראי ראש השבט היה בין המנהלים חיי מין פראיים לנגד העדה ומשה. האם שוב נרמזת סכנת העדר המודעות, דהיינו סכנת צמצום חופש המחשבה העשוי לקרות להולכים במדבר? שוב מנסה המיתוס ליצור קשר בין התנהגות למחלה, דהיינו, התנהלות מסוימת ביום וילאורך זמן עלולה להביא מחלות על החברה. החברה יכולה ללקות במחלה, גם אם לא פיזית ממשית, כאשר מתרחשים בה אירועים כפי שארע לבני ישראל עם בנות מדין ומואב בזמן ההמתנה למשה, ולתושבי תב"י. דהיינו, המגפה היא גם ביטוי מטפורי למחלה השוררת בחברה בה קורים דברים כאלה ואחרים. שני המיתוסים המקראיים מהווים השלמה למיתוס של אדיפוס, בכך שהם מרמזים על התנהגות בעיתית של העם, ההמון, והעונש המגיע בעקבות זאת. במיתוס אדיפוס, חוטא המנהיג ולבסוף נענש העם גם הוא. הפיתוי מבחינתנו להזכיר כאן את רצח רבין הוא אדיר, כסוג של רצח אב, כסוג של אירוע מכונן אשר יכול להביא לחולי בעם, ואולי אף הביא. אם אכן כך הדבר, רחוקים אנו עדיין מריפוי החולי בחברתנו אשר צמח מרצח זה.

כאמור, ערכן של המיתוסים, שהיו במרכז חייהן של תרבויות קדומות, לא נעלמו והם מהדהדים עדיין בתודעה הקולקטיבית ובלא מודע לאורך הדורות ובאים לידי ביטוי גם בחלומותינו. הלא-מודע שלנו מגיב לעולם החיצוני ולעולם הפנימי באמצעות חלומותינו. החלומות מסבים את תשומת לבנו למשהו הדורש התייחסות, דורש שינוי מסוים. לעתים מקופל בחלומות גם פתרון הבעיה עם הזולת או עם עצמנו. אולם, לא רק לאישי

מתייחסים החלומות אלא גם קוראים את הכוחות הפועלים ברמה הקולקטיבית. לפעמים צופים החלומות משהו אשר הידע והמודעות שלנו עדיין לא ערים לו.

בתרבויות קדומות התייחסו לחלומות כבעלי משמעות רבה והבחינו בין חלומות רגילים וחלומות "גדולים". חלומות גדולים הם אלה שנוגעים לכלל, לשבט או לקהילה. בשבטים קמאיים התייחסו לחלומות אותם חלם הציף או המרפא כ"חלומות גדולים" מאחר והחולמים היו הממונים על הדאגה לשבט. גם בממלכה הרומית, כשמישהו חלם חלום גדול היה עליו לספר על כך לסנאט הרומי. מטבע הדברים בתקופות של אירועים גדולים, אירועים הרי גורל, לא רק תשומת לבנו המודעת מופנית אליהם, אלא גם הלא מודע שלנו מגיב עליהם, ויש בהם אמירה גם עבור הכלל.

מאחר ומאמר זה נכתב על ידי חברי העמותה היונגיאנית הישראלית תרמו החברים חלומות שנחלמו בזמן המגפה והובאו למרחב המשותף של החברים, בניסיון ללמוד מהם כמו מהמיתוסים. מתוך מגוון חלומות שהעלו החברים נבחרו שניים בהתייחס למאמר הנידון.

כחודש לפני הופעת הקורונה ב. חלמה: "שמעתי קול שאמר לי בביטחון: "צריך לדעת שזה יעלה על גדותיו".

הביטוי "יעלה על גדותיו" מתייחס בדרך כלל למים שוטפים ומציפים, ויכול לסמל בכך כוח טבעי חזק מולו מתקשה האדם לעמוד, כמו למשל המבול. את המשפט בחלום לא אומר מישהו מסוים אלא הוא נאמר על ידי בת קול, מה שמחזק ונותן תוקף לאמירה. בת הקול היא כאורקל, השואבת את הידע שלה מהמקורות העמוקים של העצמי, מהלא מודע.

בעקבות החלום אמרה החולמת: "הופתעתי ונרתעתי מהחלום. הרגשתי שיש מסר של אזהרה, ויש בו משהו נבואי. התחלתי לבדוק מה יכול להציף אותי ברמה האישית, עד שהמצב גם ברמה הקולקטיבית החל להתבהר".

בשבועות הראשונים של התפרצות הנגיף ר. חלמה: "זה היה חלום של התמודדות עם מצב חדש. החלום התרחש באיטליה, והיו כמה מצבים מאיימים, אבל היה לחם טרי וזה היה מרגיע. הבנתי שמה שחשוב זה להצטייד במפה, להכיר את האזור, לדעת לאן הולכים. הייתי מאד עסוקה בשאלה איך להמשיך את העבודה הטיפולית, האם לעבור לעבוד מרחוק? איך לשמור על עצמי ועל המטופלים?"

החלום מציג את הבעיות והשאלות המובנות והמשותפות לכולנו בימים אלה: איטליה כדוגמה לקטסטרופה, חוויית האיום, ההתמודדות עם מצב לא מוכר, כיצד להתנהל וכיצד להישמר. אך מעניין שהחלום מביא גם שתי תשובות למצב, שלשמן הוא מגייס מתוך הלא מודע שני סמלים: לחם טרי ומפה, ונראה שיש בכך אמירה מעבר לאישית. הלחם מזמין אותנו לחזור לאימא אדמה, מקור התבואה. יתכן והתרבות המערבית הלכה והתרחקה מרחק ניכר מאימא אדמה, מהטבע. התנהלות זאת אולי מתרחשת גם במישור האישי בו אנו מבקשים פחות תשובות מהצד האימהי - נשי, מהאינטואיציה ומהרגש. ניתן אולי לומר כי ברמה הקולקטיבית בגדנו בטבע על ידי מעשינו, שמא ראינו עצמנו שליטים עליו ועשינו בו כרצוננו. אופן ההתבוננות המוצע כאן הוא האם הטבע מתנקם על ידי משבר האקלים, אולי גם על ידי הקורונה? האם הטבע מראה לנו עד כמה אנחנו קטנים ואיננו בעלי השליטה כפי שחשבנו? ניתן לזהות ברשתות החברתיות תגובות על המצב בקריאות רבות לחזור ל"לחם", לפשוט יותר, להסתפקות במועט, להפסקת המרוץ אחרי "מה שיותר": יותר כוח, יותר יופי, יותר פרסום. את המפה נוכל לראות כמובן ברמה האישית כצורך של כולנו בימים אלה לפזר את אי-הוודאות, את הרצון לדעת, וכיצד להתמצא.

אך האם אין משב רוח של בלבול, של אובדן דרך גם ברמה הפוליטית והחברתית השוטף את העולם היום?

ערך החשיבה וההקשה מוגבלים בשלב זה, משום שאנו בעיצומו של תהליך מגפת הקורונה והיכולת ללמוד את מה שקורה והקשר למיתוסים הוא מוגבל. נראה גם שלכאורה קל יותר לעסוק בהיבטים רפואיים וכלכליים של המגפה ופחות במשמעויות אישיות וחברתיות. העיסוק במשמעויות האחרונות הוא משימה קשה והתשובות עליהן מעורפלות כרגע מאוד. במידה ותמצא תשובה היא תדרוש אומץ רב להגיב אליה ולפעול על פיה יותר מאשר על חלקים רפואיים וכלכליים. כך למדנו בתחילה מאדיפוס אשר דחה את תשובתו של קריאון, ואת דברי טרזיאס. אהרון הכהן, גם הוא מנהיג, גילה חולשה גדולה מול דרישות העם, לא עמד בפרץ ולא הצליח לעזור לבני ישראל לגלות איפוק במעמד חשוב כל כך. דווקא תחת ידי הכהן, אחי המנהיג הבכיר, יצא עגל הזהב וניתן להמונים כסמל לחמדנות.

בניסיון להבין את התהליכים נדרשת מודעות, ובעקבותיה היכולת ללכת נגד הזרם. התהליך הזה קשה ביותר. אולם, יתכן כי ההבדלים אותם נמצא בין התנהלות העולם והתנהלותנו כאן לפני ואחרי מגפת הקורונה יעידו על מה רצו המיתוסים שנחשוב בתקופה זו: האם על רמת חיים מוגזמת? על פערים בחברה? בין מדינות? בין יבשות? הזנחת חלשים? רדיפת הזרים, שחיתות המנהיגים, הרדיפה אחרי השפע והפחד לעמוד מול האין? מלחמות מיותרות? תרבות שכבר עבר זמנה ויש צורך כי תצמח חדשה? אומנות אחרת? דתות שעליהן להתעדכן, או אולי להיעלם בחלקן כי כבר אין בהן מענה לסדר חדש במידה ויהיה? ואולי דווקא חזרה לדת? יונג (2009) ב"ספר האדום" כותב: "אם האל מתיישן הוא נעשה צל, חסר היגיון והוא פוחת", הוא אף מציע "להרוג" את האלים הישנים, ככותרת הספר של שלדון (1999): "אם תפגוש את בודהה בדרך, הרוג אותו". הסיפור של אדיפוס מדגיש את ההיבריס כסכנה אדירה של התגרות בגורל. אולי קיימת כאן הזדמנות לסקירת ההיבריסים השרויים בנו כיום. למשל, ההיבריס הקשור בכל הפיתוחים הטכנולוגיים ופיתוח הבינה המלאכותית, הרובוטים שאולי ייתרו חלק מבני האדם? ואולי להיפך, אולי מתרחש כיום סוג של הכנה לדור הבא, שיהיו בו יותר הסתגרות, פחות מגע חברתי, הגברת השימוש בטכנולוגיות כמו שנעשה היום בעת יושבנו בבית? האם המשפחה תיוותר כפי שהייתה לפני כן, או תשתנה? איך יראה עולם הטיפול הנפשי העתידי, בהשוואה לטיפול לפני פרוץ המגפה? הטכנולוגיה נכנסה היום למרחב הטיפולי כהכרח. מה יקרה בזמן שאחרי? האם יהיה זה הטיפול הנכון באמצעות מסכים וכלי תקשורת שונים, ויידרשו שינויים ועדכון התיאוריות? האם המשטרים ישתנו בעקבות המגפה? האם לאחר התפתחות הדמוקרטיה בעולם המערבי עד לקצה, יתחיל עידן הריכוזיות השלטונית? האח הגדול ידע עלינו כמעט הכול? ינצל זאת?

דהיינו, כל שינוי אשר יבוא אחרי המגפה בהשוואה לזמן שקדם לה, ילמד אותנו אולי מה הניעה בנו המגפה כפרטים וכחברות. ואולי הכול ישוב לקדמותו ולא יהיה שום הבדל...

קיימים סיפורים רבים על ענישה כתוצאה מהתנהגות מושחתת של הקולקטיב: סיפור המבול, סיפור סדום ועמורה. הסיפור המטפורי של אלבר קאמי "הדבר" (1947), שנכתב ברובו במהלך מלחמת העולם השנייה ומיותר לפרשו לגבי מה שהתרחש אז בעולם בכלל ובצרפת של וישי בפרט.

את המורכבות הגדולה בפיענוח "מגה" אירועים היטיב יונג לתאר בשנת 1936, שלוש שנים לפני המלחמה הנוראה והשוואה: "חיי עמים הם כנהר גדול גועש שהוא מעבר לשליטה האנושית והוא בידו של האחד, שהוא תמיד חזק מבני האדם. חיי העמים

מתגלגלים ללא הנחייה, לא מודעים לאן הם מובלים, כסלע שמתרסק ומתגלגל למטה לצדה של הגבעה, עד שהוא נעצר על ידי מכשול חזק ממנו. מאורעות פוליטיים נעים ממבוי סתום אחד אל הבא אחריו, כשיטפון שנתפס בערוצים, במפרצים ובביצות. כל השליטה האנושית מגיעה לקיצה, כאשר הפרט נתפס בתנועת ההמון. אז הארכיטיפים מתחילים לפעול, כמו שזה קורה בחיי הפרטים, כשהם עומדים מול סיטואציות שלא ניתן לטפל בהן בשום דרך מורכבת" (C.W 10 par 395)

יונג (1959/1977) כתב עוד: "עם כל שלב חדש בהבחנת התודעה שאליו מגיעה הציוויליזציה, אנו עומדים בפני המשימה למצוא "פרשנות" חדשה המתאימה לשלב זה, על מנת לקשר בין חיי העבר שעדיין קיימים בנו לבין החיים של ההווה, שמאיים לחמוק ממנו. אם חיבור זה אינו מתרחש, נוצר סוג חדש של תודעה נטולת שורשים שכבר אינה מכוונת לעבר, תודעה שנכנעת בחוסר אונים לכל סוג של הצעות ובפועל חשופה למגיפות נפשיות" (פסקה 267).

אם מקבלים את ההנחה היונגיאנית בדבר הלא מודע הקולקטיבי אזי המיתוסים אודות הגורמים למגפות מגיעים מתוכו ומרמזים שסיומם יבוא בעזרת אור המודעות והתודעה. השאלות שנשאלו במאמר נועדו לייצר מודעות לחשיבות השיח עם הצל שכן ללא החיבור אל הצל הוא עלול לפעול באופן אוטונומי, בלתי מבוקר ומסוכן. חשיפת הצל מהווה תהליך חשיבתי ורגשי קשה ומכאיב גם בקרב האדם הפרטי וגם בקרב החברה, אולם היא בלתי נמנעת והכרחית להתפתחות המוסר האישי והחברתי.

מקורות:

- מזר, ב. 1962, אנציקלופדיה מקראית, הוצאת ביאליק, ירושלים.
- סופוקלוס (428 לפנה"ס), **אדיפוס המלך**, תרגום אהרון שבתאי, 1981, הוצאת שוקן, תל-אביב-יפו, ותרגום שאול טשרניחובסקי, 1929, הוצאת א. י. שטיבל, ברלין.
- פרויד, ז. (1966). פשר החלומות. הוצאת יבנה. תרגום: מ. ברכיהו.

קאמי, א. (1947), **הדבר**, תרגמה אילנה המרמן, 2001, הוצאת עם עובד, תל-אביב-יפו.

רוטנברג, מ. (2010). הפסיכולוגיה של הצמצום. הוצאת ראובן מס בע"מ, ירושלים.
שלדון, ב. ק. (1999), **אם תפגוש בדרך את בודהה הרוג אותו**, פראג הוצאה לאור, תל-אביב-יפו.

Jung, C. G. 1968, *Man and his Symbols*, Dell Publishing, New-York, U.S.A.

Jung, C. G. 1968, *Collected Works Vol. 9, Part 2. 2nd ed.*, Princeton University Press, 333 p. (p. 8-10), Princeton, U.S.A.

Jung, C. G, 1936, *Civilization In Transition*, C.W 10, Wotan, par 371-399, Bollingen Series, Princeton University Press, Princeton, N. J. U.S.A.

Jung, C.G. 1959/1977, *The Psychology of the Child Architype*, par 267, Bollingen Series, Princeton University Press, Prince, N. J. U.S.A.

Jung, C. G, 2009, **The Red Book**, ed. Shamdasani. S, Philemon Series, W. W. Norton& Company New-York – London.

Samuels, A. Bani S. Fred, P. 1997, *A Critical Dictionary of Jungian Analysis*, Routledge, London and New-York, U.S.A.